

HANS-JOACHIM SCHULZE

„A Bachok Magyarországról származnak”

Johann Nikolaus Bach ismeretlen levele az 1728-as évből*

Röviddel az 1985-ös zenei emlékévé vége előtt egy nem remélt forrás felfedezésével szolgált a Hudobný zivot¹ szlovák zenei újság: Pavel Horváth a „jénai Bach” egy levelének részlenyomatát és szövegét publikálta (természetesen csak szlovák fordításban), amit véletlenül, a Pozsonyi Állami Archívumban őrzött Príleský család levéltárában² fedeztek fel röviddel ezelőtt. A levél címzettjének – figyelmen kívül hagyva a megszólításból hiányzó keresztnévet – Nikolaus Alexis Príleskýt tekinthetjük, aki bizonyosan a jogtudor Pavel Príleský egyik fia (1743-ban halt meg). Ez az idősebb Príleský ügyvéd volt, egy ideig az Eszterházy család jogtanácsosaként is tevékenykedett, pietistaként Bél Mátyás (1684–1749) történész ismeretségi köréhez tartozott. A nemesi család Zemiandske Podhradie-ban, (a mai Bošáca része) Trenčsénben telepedett meg. Trenčsén a Vág folyó mentén fekszik Nyugat-Szlovákiában, 1918-ig Magyarországhoz tartozott. „Nicolaus Alexius Prilesky, Nobilis Hungarus”-ként iratkozott be 1724. október 9-én a jénai egyetem anyakönyvébe és ezt követően Johann Nikolaus Bach oktatta bizonyára billentyűs hangszerekre és valószínűleg olasz nyelvre is. Hogy mikor hagyta el a várost, nem ismeretes; Johann Nikolaus Bach válasza a fiatal Príleský levelére – mely nem maradt fenn – azt engedi feltételezni, hogy Príleský elutazása jóval korábbra tehető:

Nagyságos Uram,

Legkülönbül mélyen tisztelt von Prilesky Úr

Amikor kedves küldeményét megkaptam, úgy megörültem, hogy Nagyságodnak lehetetlen volna leírnom, és a Nagyságodtól engem ért örömtől egészen magamon kívül vagyok. Most Nagyságod kívánságát látva meg kell vallanom, hogy magamat Nagyságodnak ajánlanom különös szerencsémnek tartom, ami azonban csekélységemet illeti, túlságosan öregnek tartanám magamat ahhoz, hogy Önhöz jöjjek, úgy határoztam tehát, legidősebb fiamat mától Michael-napig úgy betanítom, hogy Nagyságodnak kívánsága szerint szolgálatára lehessen. Ha azután Ön vele kijön, annyi ideig magánál tarthatja, ameddig szándékában áll. A Bachok Magyarországról származnak, talán a sors akarja így, hogy egy Bach Németországból ismét Magyarországra kerüljön. Evégből várom tetszés szerinti válaszát, hogy úgy tervezte-e, hogy a fiam az elkövetkező Michael-napra a kereskedőkkel együtt érkeznek Önhöz, mert őt erre, saját csekély holmijával készenlétben tartani szándékoztam. Ha ez Nagyságodnak megfelelne, közben két *Clavirt* elkészítenék, amelyek megfelelően összehangoltak, tiszták és szépek, sőt fiammal két *Clavirra* írt zeneműveket is küldenék, amelyet Ön vele gyakorolhatna. A két *Clavirért* csak 8 rajnai aranyat kérek, ha azonban Ön ezekről ismét lemond, biztosíthatom, hogy Ön legalább még egyszer annyiért kaphatja meg. Önöknél az Ön lant-zongoráját [*Lauten Clavier*]

* H.-J. Schulze: „Die Bachen stammen aus Ungarn her. Ein unbekannter Brief Johann Nikolaus Bachs aus dem Jahre 1728.” in *Bach-Jahrbuch* 1989, 213–217. Fordította: Liedemann Ágnes

¹ 1985. évf., Nr. 24 (1985. december 23.), 8.

² Štátny ústředný archiv SSR, *Archív Rodu Príleský-Ostrolúcky, IV. Korešpondencia – Alexej Príleský*. A dokumentumok fényképfelvételeiért nyújtott szíves segítségéért az Archívum igazgatójának, Dr. Ján Pivoluskának tartozom köszönettel.

fiam igénye szerint fogja karbantartani és hangolni, emiatt nem kell aggódnia. Nagyságod e kedvező ajánlatát nagy hálával elfogadom és magamat mindenféle szolgálatára készségesen ajánlom. Pedellusunk meghalt, akinek távozása számomra lehetőséget nyújt a következő újdonságok közlésére. A legényeknek az volt a tervük, minthogy éjjel temették el, hogy levetkőztetve a folyóba vetik, ezért a gránátosok, akiket holtteste kíséretéhez beosztottak azt anélkül, hogy hozzányúltak volna, a János kapuig kísérték, ott a kaput megszállva nem engedték ki a legényeket, erre azok kézitusaiba keveredtek a bajuszosokkal, ami 9 órától 11-ig tartott. Tisztos járókelők, akik arra merészkedtek, alkalomadtán megemlékeznek majd Önnek, hogy miént is történt mindez.

Bátorkodhatom általuk Nagyságod atyjaurának és édesanyjának alázatos üdvözlőlevelet küldeni? Feleségem és egész családom, a kicsi Hanna is, Prileski Urat szívélyesen üdvözöltetik és ismételten köszönnek minden kapott jót. Nagyságod biztos lehet abban, hogy mi életünk végéig nem fogjuk elfelejteni.

A borotva remekül működik, amit ezerszer köszönök. Végül ajánlom magamat, és biztosíthatom, hogy életem végéig maradok:

Jéna, 1728. április 24.

a nagyságos
Prileski Úrnak
igazán legalázatosabb
szolgája
J. Nicolaus Bach

Ui: Szívélyes üdvözlő Szinyei úrnak.

Várom ez órától Nagyságod szíves válaszát és ajánlatát, hogy tudjam döntését fiam ügyében. Isten Önnel.

D. Hamberger úr is üdvözlőlevelét küldi mindannyiuknak.

Az örömkötés bevezető ecsetelése Prileský levelének megérkezése alkalmából Johann Sebastian Bach első Erdmannhoz írt levelére (1726. július 28.) emlékeztet;³ mindenestre jelen esetben a levélpартnerek viszonya más, következésképpen a hangvétel is személyesebb, kevésbé távolságtartó, mint a „lipcsei unokatestvér” levelezésében. Kevésbé valószínű, hogy a közel hatvanéves Johann Nikolaus Bach egy látogatást, vagy akár egy tartós áttelepülést a távoli Szlovákiába a maga részéről komolyan fontolóra vett volna; arról az ajánlatról, hogy maga helyett legidősebb fiát indítsa útnak, nincs tudomásunk. Mindazonáltal ez az ajánlat a figyelmet egy eddig szinte figyelmen kívül hagyott leszármazási problémára irányítja: az eddigi ismeretek alapján⁴ Johann Nikolausnak csak egyetlen fia volt, aki a felnőtt kort megérte, Johann Christian (1717–1738). Érthető módon ebben az esetben az 1728 tavaszán még csak II éves fiúról nem lehet szó. Az 1735-ben Johann Sebastian Bach által írt „A zenész Bach-család eredete”⁵ c. feljegyzésben, Johann Nikolaus Bach legidősebb fiaként egy Johann Christoph nevűt említ, korára és hivatására vonatkozó közelebbi adatok nélkül. A vonatkozó irodalom a „jénai Bach”-nak eddig csak egy fiát ismeri, Johann Christoph-ot (ő is Johann Ernst Christoph), aki 1705-ben Jénában született és 1709-ben már meg is halt. Az általunk említett Johann Christoph, aki kétségtelenül Johann Nikolaus első házasságából származó, 1710 előtt született fiú, azonos lehet azzal a jénai Johann Christoph Bachhal, aki 1729. február 19-én „gratis” iratkozott be a jénai egyetemre. Azután 1734. július 13-án – ismét tandíj mentességet élvezve – az altdorfi egyetemre iratkozott be. Az ezen nevet viselők identitásának nyilvánvaló elfoga-

³ Lásd *Bach-Jahrbuch* 1985, 84 f. (G. Ja. Pantijelew)

⁴ H. Koch, „Der Jenaer Bach.” in *Bach in Thüringen. Gabe der Thüringer Kirche an das Thüringer Volk zum Bach-Gedenkjahr 1950* (Berlin, 1950), 127–146.; *ibid.*, „Johann Nicolaus, der „Jenaer“ Bach.” in *Musikforschung* 21 (1968), 290–304.

⁵ *Bach-Dokumente I*, Nr. 184

dása megkérdőjelezi egy hosszabb, a Prileský-család házában való tartózkodás lehetőségességét.

A „mostani, még élő Bachok seniora” – ahogy őt Johann Sebastian Bach a „A zenész Bach-család eredetében” nevezi –, Johann Nikolaus (1669–1753) reménye, hogy „egy Bach megint Németországból Magyarországra kerülhet” a dolgok állása szerint hiábavaló volt, elgondolása a sorsszerű rendeltetés betöltésére mindamellet egy további összehasonlításra késztet a Tamás-templom karnagyával: ő 1736 novemberében isteni akaratot vélt felfedezni abban, hogy fia megkapta a sangerhauseni orgonista-állást, amit több mint három évtizeddel korábban Johann Sebastiannak nem ítélték oda.⁶

A határozott állítás, miszerint „a Bachok Magyarországról” (azaz a Felvidékről, a mai Szlovákia területéről) származnak, tényszerűbb mint G. Walther 4 évvel később megjelent „Musicalisches Lexicon”-jának feltevése („A Bach-családnak Magyarországról kell származnia”),⁷ és inkább az 1735-ös „A zenész Bach-család eredete” kezdőmondatával vág egybe: „Vitus Bach, finom-pékáros Magyarországon...”⁸

Ennek a kérdéskomplexumnak a vitájáról a szóban forgó összefüggésben le kell mondanunk:⁹ legalább utalás van arra, hogy a „könyvkötő Bachok” sorában még a 19. században továbböröklődött az a hír, hogy elődjeik vagy Csehországból, vagy Magyarországról vándoroltak be,¹⁰ és hogy egy hesseni illetőségű Bach-ágról az a hír járta, hogy a huszita időkben vándorolt át Csehországból Thüringiába.¹¹ Tisztább lenne a kép, ha sikerülne egy napon a gehreni kántor, Johann Christoph Bach (1673–1727) állítását igazolni, miszerint a világhíres Bach-család származását 1504-től kezdődően tudja felmutatni.¹²

Az utazás határidejeként „a közelgő Michael” kétségtelenül a Mihály-napi vásárra céloz és arra a lehetőségre, hogy a visszautazó kereskedők olcsón és biztonságosan elfuvarozzák őket. Johann Nikolaus Bach utalásai a saját maga által épített *Clavirra* tartalmilag megegyeznek az Adlungnál¹³ és másutt található tudósításokkal; figyelemreméltónak tűnik a két *Clavirra* írt zeneművek megemlézése.¹⁴

A pedellus temetésénél történeteket és a – durva szokásaikról ismert és félt – jénai egyetemisták szándékát, hogy a halottat a folyóba dobják (itt a Leutra folyóról van szó, ami a Saale egy mellékfolyója) az egyetemi hivatal és a tanulók között lévő tradicionális feszültségi viszony magyarázza. Az egyetem végrehajtó megbízottjaként a pedellus volt az illetékes többek között kitiltásoknál és fogdára-ítéléseknél eljárni.

Johann Nikolaus Bach családját 1728 tavaszán felesége, született Anna Sibilla Lange, az első házasságából 27 éves lánya, Maria Elisabeth és a már említett fia, Johann Christoph; az 1713-ban kötött második házasságból pedig a 13 éves Anna Catharina, a 11 éves Johann Christian, a 9 éves Dorothea Magdalena és a „kicsi Hanna”, a 6 és háromnegyed éves Johanna Maria alkották.¹⁵ Ezen a helyen érdemes megemlíteni, hogy Schweinfurtból Johann Elias Bach 1728. április 15-én kezdte meg tanulmányait a jénai egyetemen, amit azonban később

⁶ Ibid., Nr. 38

⁷ *Bach-Dokumente II*, Nr. 324

⁸ *Bach-Dokumente I*, Nr. 184

⁹ V. ö. G. Kraft: „Neue Beiträge zur Bach-Genealogie.” in *Beiträge zur Musikwissenschaft* 1 (1959), Heft 2, 29–61.; E. Zavorský: „Zur angeblichen Pressburger Herkunft der Familie Bach.” in *Bach-Jahrbuch* 1967, 21–27.; *ibid.*, „Stammte die Bach-Familie wirklich aus Bratislava?” in *BJB* 1979, 11–17.

¹⁰ Spitta: *Johann Sebastian Bach* (Lipcse, 1873–80), 1, 787.

¹¹ *Bach-Jahrbuch* 1936, 83. (H. Limmerhitt)

¹² *Arnstädter Bachbuch, Johann Sebastian Bach und seine Verwandten in Arnstadt*. ed. K. Müller és F. Wiegand (2. kiadás, Arnstadt 1957), 23.

¹³ J. Adlung: *Anleitung zu der musikalischen Gelahrtheit* (Erfurt, 1758), 575.; *ibid.*, *Musica Mechanica Organodi* (Berlin, 1768), II, 139.

¹⁴ Talán ide tartozik a C-dúr concerto két csembalóra is, BWV 1061, ill. annak egytételes korai verziója; I. *NBA* VII/5, 83 ff.

¹⁵ Lásd a 4. jegyzetben idézett irodalmat.

pénzhiány miatt mégis kénytelen volt megszakítani.¹⁶

„Szinyei úr” alatt az udvarmestert érthette, aki – mint az nemesek tanulmányútajain szokás – a fiatal Príleskýt Jénába kísérte. „D. Hamberger” a Jénában dolgozó természettudós Georg Erhard Hamberger volt.

Összességében az újonnan talált levél azt tanúsítja, hogy az a „jénai Bach” életrajza számára nemcsak örvendetes gazdagodást jelent, hanem az eredetre való utalások révén ismeretértékű dokumentum is a Bach-család gondolkodásmódjának és karakterének megismeréséhez. Mint „igazi” magánlevél, elkülönül a ma még hozzáférhető, a korábbi Bach-nemzedékek hivatalos stílusában írt levelek többségétől, és arra utal, hogy a későbbi Bachok személyes levelezése nem állt olyan távol akár Leopold Mozart, vagy Carl Philipp Emanuel Bach levélstílusától, amint azt a forrásokban előállott nagy veszteségek miatt olykor gondoltuk.

Bach Studies 5/1

ABSTRACT

Hans-Joachim Schulze:

“The Bachs Come from Hungary”

(Unknown letter of Johann Nikolaus Bach from 1728)

In 1985 the Slovak music journal *Hudobný zivot* published a letter of the “Jena” Bach (Johann Nikolaus), discovered recently in the records of the Príleský family, preserved in the Bratislava National Archives. The addressee of the letter, Nikolaus Alexis Príleský, was the son of the lawyer Pavel Príleský. The aristocratic Príleský family had lived in Trencsén (Western Slovakia), a Hungarian territory before 1918. The young Príleský, as a student at the Jena University, had studied music with Johann Nikolaus Bach. After his return to Trencsén, apparently, he asked Bach to become his tutor there. In the newly discovered letter Johann Nikolaus Bach declines the request, but offers the services of his son instead. The crucial sentence of the letter is: “The Bachs come from Hungary, thus perhaps it is Providence that a Bach from Germany should go to Hungary again.”

---

¹⁶ *Bach-Jahrbuch* 1949/50, 119. (H. Löffler)